

Andreja Borin

Narodna noša danes. Izbrani pogledi

Cikel *Lužičanke* Anteja Trstenjaka predstavlja raziskovalno jedro aktualne razstave, tematika pa nagovarja tudi k premisleku o tem, na kakšen način odzvanja v sodobni likovni umetnosti. Kaj sporoča noša danes? Kakšna je njena simbolna vloga? V kakšnem kontekstu se pojavlja? V razstavo so vključeni trije umetniki, ki s svojimi deli odpirajo različne poglede na to temo.

Nemški fotograf **Eric Schütt** (r. 1967) je leta 2009 začel ustvarjati fotografski cikel *Vaške kraljice*, da bi zabeležil podobe žensk, ki tradicionalno nošo ali del noše še nosijo v vsakdanjem življenju. Na razstavi je predstavljen izbor fotografij iz tega cikla, in sicer žensk z lužiškega področja. Opažamo nekaj vzporednic z upodobitvami *Lužičank* Anteja Trstenjaka. Dekleta in mlade žene, ki jih je med leti 1928 do 1934 upodabljal Trstenjak so nošo nosile še kot vsakdanje oblačilo, čeprav so se določeni elementi noše že opuščali. Na slikah delujejo zadržano, največkrat zrejo nekam v daljavo in le izjemoma vzpostavljajo očesni kontakt. Tudi stare ženske na fotografijah Erica Schütta ne gledajo v objektiv, ampak večinoma mimo njega – kot bi zrle v oddaljeno preteklost. V domačem okolju, ki ga prepoznamo kot sodobnega, ustvarjajo nenavaden kontrast. So povsem drugačne od folklornih predstavitev noše, ki smo jih vajeni. Čeprav pozirajo, je njihova drža nenarejena in vsakdanja, ne skrivajo svoje starosti in utrujenosti, ne poskušajo biti všečne. So, kar so. In ker so, kar so, se tudi oblačijo tako, kot se. Nekatere nosijo le pokrivalo, ki je očitno močan nosilec identitete in zadnji element noše, preden ta izgine. Ante Trstenjak je ujel zadnje podobe še žive tradicije, za katero je bilo jasno, da bo kmalu izginila. Osemdeset let pozneje je fotograf Eric Schütt ujel še zadnje žive priče iste tradicije, ki se sedaj nepovratno seli v zgodovino in muzejske zbirke. Oba umetnika povezuje soroden etnografsko-dokumentaren pristop in zavedanje o izginjajoči tradiciji. Če je v upodobitvah Anteja Trstenjaka to zavedanje še prežeto z nostalgijo, pa je minljivost v fotografijah Erica Schütta neposredna in neizprosna. Jasno je, da ostarele *Vaške kraljice* stojijo na končni postaji in da tradicija tokrat ne bo prešla na hčere in vnukinje. Vsi skupaj smo neme priče tega tihega, slovesnega odhoda.

Slovenska slikarka mlajše generacije **Tina Dobrajc** (r. 1984) v svojem delu sodobno slikarstvo združuje z elementi folklorne. V ospredje pogosto postavlja teme, ki preverjajo položaj ženske v sodobni družbi, ali teme, ki segajo na arhetipsko raven in na površje prinašajo spoznanja iz kolektivne podzavesti. Na razstavo sta uvrščeni dve njeni deli: slika *Na senčni strani Alp* (2016) in video z naslovom *Milk* (2015). Slika *Na senčni strani Alp* prikazuje žensko, oblečeno v dolgo temno obleko. Na glavi ima avbo, tradicionalno pokrivalo gorenjske narodne noše, za njenim hrbtom je podoba visokogorja z dvema kozorogoma. Edina poživitev rjavo-sivega kolorita slike je shematiziran vzorec za hrbtom ženske v vpadljivi roza barvi. Oblikovno ga sicer dojemamo kot tradicionalnega, a zaradi žive roza barve deluje tudi sodobno. Čeprav ni v celoti razpoznaven, saj ga telo ženske zakriva, vseeno razberemo obliko križa. Pomenljiv je tudi detajl z odsotnimi oziroma manjkajočimi nogami. Ženska je torej povzdignjena na ozadje domoljubne gorske podobe, brez stika z zemljo, odrezana od svojih moči in podrejena vzorcu v obliki križa. Kozoroga na skalni steni za njo sta boleč opomnik, kaj pomenita svoboda in

naravno bivanje. Pokrivalo oziroma avba je element identifikacije, saj preko nje vemo, da ne gre za katero koli žensko, temveč za slovensko žensko. Žensko, ujeto v lep, a dominanten in preživet vzorec, v črni žalujoči obleki in z nekdanjim simbolom identitete na glavi. Opomnik, ki ga podaja Tina Dobrajc, ni prijeten. Je kot ogledalo, ki odseva vidike, ki jih ne vidimo ali ne želimo videti. Sili nas, da si kot posamezniki in kot družba zastavljamo vprašanja. Slika *Na senčni strani Alp* se z naslovom sklicuje na slogan *Na sončni strani Alp*, ki se je pojavljal v letih pred slovensko osamosvojitvijo. Kje je torej trideset let pozneje mesto slovenske ženske? Na kateri strani Alp? Šele ko zares vidimo, kje smo, se namreč lahko vprašamo, ali le ponavljamo pretekle vzorce ali hodimo po svoji poti.

Trine Søndergaard (r. 1972) je mednarodno uveljavljena danska umetnica, ki se ukvarja s fotografijo. Njena fotografija temelji na objektivnem in dokumentarnem pristopu, ki ga nadgrajujeta senzibilna estetika in minimalistično poetična pripoved. V ospredju njenega ustvarjanja so univerzalna bivanjska vprašanja in ženske teme, ki jih obdeluje skozi vidik osebnega in univerzalnega. V seriji *Hovedtøj* (Pokrivala) vidimo posamezne najstnice, ki poleg svojih oblačil nosijo tudi starejši kos oblačila – čepico, ruto ali tkanino iz prejšnjega stoletja. Muzejska oblačila* predstavljajo skrito ali pozabljeno zgodbo, povezano z žensko izkušnjo bivanja v svetu. Če oblačila sodobnih najstnic razkrivajo portretirankino osebno plat, pa različnost teles in ras govori o tem, da je tema univerzalna. Tihe podobe deklet, ki ne kažejo obrazov, tkejo povezavo med preteklo in sedanjo izkušnjo bivanja v ženskem telesu onkraj časovnih in generacijskih okvirjev. Ženska izkušnja je bila v preteklosti tesno povezana z izdelovanjem oblačil in pokrival, ročnim delom in opravili, ki so zahtevala ure in ure sklanjanja in vbadanja niti. Čeprav je vsak kos oblačila sledil vzorcu, ki je (glede na kraj, čas in status ženske) določal primerno barvo, obliko in ornament, je bil izdelek unikat, ki je odražal izvirnost in spretnost ustvarjalke. Vse te komponente so danes neberljive in skrite, vendar jih še vedno slutimo. Serija *Hovedtøj* razgrinja nasprotja med dolgotrajnim ročnim delom in masovno modo iz spletne ponudbe ali nakupovalnih centrov, iz tega soočenja pa žari izmuzljiva komponenta časa v razponu med minulim in sedanjim. Fotografije prežema kontemplativna poglobljenost, tišina in pritajenost čustev, kar lahko beremo tudi kot pripoved o položaju žensk v svetu. Poglobljeno notranje življenje in razpiranje skritih ali pritajenih plasti pa je tudi sicer rdeča nit, ki povezuje ustvarjanje Trine Søndergaard.

Trine Søndergaard se v Veliki dvorani Umetnostne galerije Maribor predstavlja s samostojno razstavo, tri dela pa so tudi del razstave *Prevzetnost in pristranost narodne noše*.

*Serija *Hovedtøj* iz leta 2019 je bila izvedena v sodelovanju s Skive Museum, istoimenska serija iz leta 2020/2021 pa v sodelovanju z Greve Museum.